

från sin första fängelsetid. Felaktig var han, då han inträdde i fängelset, men sjudubbelt fördärfvad gick han derifrån».

För dessa straffanstalters omorganisation hade styrelsen 1840 framlagt ett omfattande förslag. I ett utan författarenamn utgifvet arbete med titeln »Om Straff och Straffanstalter» erhöll styrelsen det kraftigaste stöd. Bokens författare, som med rätta kallats »den svenska fångvårdens reformator», var ingen mindre än Sveriges kronprins Oscar. Nödvändigheten af ett nytt fängelsesystem framstod såsom oafvisligt för alla, som togo del af den sakrika och varmhjärtade skriften¹. Till fängelsernas successiva förbättring beviljade rikets ständer 1841 den betydliga summan af 1,300,000 r:dr b:ko.

Från den tiden härleda sig de stora reformerna i de svenska fängelserna och främst bland dem införandet af cellsystemet. Tack vare riksdagens ständiga offervillighet har numera fångvården till sitt förfogande mönstergilla straffanstalter. Försvarslösa eller lösdrivvare sammanföras icke längre med andra för brott straffade förbrytare. För dem finnas, såsom 1839 och 1870 års fattigvårdskommittéer äfven föreslogo, särskilda af staten bekostade tvångsarbetsanstalter, tre för män och två för kvinnor.

2.

Straffanstalter i hufvudstaden. — Arbetshus och andra arbetsinrättningar.

Under den långa tidrymd, som förestående skildring af den svenska fångvården omfattar, vidtogos knappt flera eller andra åtgärder till de fängslades bättre behandling inom hufvudstadens fängelser än de, som företogos i rikets öfriga straffanstalter. Före 1825, då verkliga reformer började införas i fängelseväsendet, ha i hufvudstaden funnits följande allmänna straffanstalter: fängelset i Smedjegården till bestraffning af gröfre förbrytare; häktena i Rådhuset, Stadshuset och Kastenhof till förvar af rannsakningsfångar och mindre lagöfverträdare; tvångsarbetsanstalterna i Tukthuset och Spinnhuset till korrektion af bettlare, lösdrivvare och brottslingar.

Betecknande för den hårdhet, med hvilken de fängslade behandlades i Stockholm, är det reglemente,² som 1714 föreskrefs för fångarna i Smedje-

¹ Författaren säger bl. a.: »Ädla omsorger hafva sträckt sig äfven till den på brottets afvägar förrrade, som man börjat betrakta mindre såsom en fågelfri, för alltid förskjuten varelse, än såsom en vilseförd fallen like, för hvars omvändelse och bättring man känner sig manad att tänka och handla». Om Straff och Straffanstalter, Sthlm 1840, Förord.

² Instruction för Wachtmästaren och Wachtkarlarne wid Smedjegården, hwarefter de wijd deras Tiensterns förrättande sig hafwa at förhålla, hwarjemte ett Reglemente och Förordning följer, huruledes Fångarne der sammastådes sig skola skicka samt med hwad Straff de skola beläggas och afstraffas, som sig deremot förbryta. Stockholm den 11 Octobr. Anno 1714. Tryckt i Stockholms stads ordiantier, Sthlm 1734, D. 2, s. 363 ff.

gården och som därefter äfven fick tillämpning inom öfriga fängelser i riket. Svårare förseelser under gudstjänsten straffades »uthan någon förskoning med halsjärn, wattn och brödh, eller Spöo och Riisslijtande». Uppstutsighet »antingen i ord eller Gärningar» mot predikanten afstraffades »uthan någon förskoning antingen til lifwet eller med annan swår kropzpflicht eller penningaböter». Vidare »lastande och smädefulla ord emoth Öfwerheten, Dommare och Executorer» bestraffades »antingen med liifzstraff, halsjärn, kåkstrykande eller gatulopp». Smädelser mot främmande personer, som besökte fängelset, medförde inspärning i svårare fängelse eller vatten- och brödstraff. Slutligen säger reglementet: »Förmanas Fångarne at afstå med alt ohöwiskt och otuchtigt snack och tahl, samt fåfänge Werldzlige wijsors siungande, jämväl och alla andra oanständige och otuchlige later och åthäfwor hwarigenom förargelse förorsakas kan, och det wijd Corporlogit straff til giörandes. Samma wijte och plicht skal i lijka måtto dem öfwergå, som sig understå at bruka hwarjehanda dubbel och Spel, drickande öfwer Nödtorfften, dantz och lek med mera dylickt, som slika fångar til ingen dehl anständigt är». Denna senare punkt angifver tydligen den brist på ordning och disciplin, som oaktadt alla föreskrifter var rådande inom fängelset, hvartill icke minst bidrog den sorgliga uppfattning, som vaktpersonalen hade om sin uppgift. — I den för bevakningsmännen vid samma tid utfärdade instruktionen ålades dem att tillse, att de fångar, som skulle bereda sig till döden, »icke måga hwarken föruth, eller samma dagen som de skola gå ut til dödstraffet, med starcka Drycker, af wijn, Öhl eller Bränwin blifwa öfwerlastade». I sammanhang härmed förbjöds vaktbetjäningen att bedrifva försäljning af öl, vin eller brännvin inom fängelset. Det förbjöds äfven betjäningen att »effter egit godtyckio, och för någon egennyttighet, handtera den ena fången strängare än den andra», och slutligen att af fångarna »hädan effter sielff, eller genom någon annor fordra eller på något sätt ringaste afgifft begära, wijd deras inkommande uthi fängelset, eller lösgifvande deruthur, wijd förlust af des Embete». — Andra föreskrifter utfärdades senare för Tukthuset och för Spinnhuset men utan att därstädes åstadkomma erforderlig ordning och disciplin.

Månet skarpt omdöme har fällt öfver stadens straffanstalter. Särskildt upplysande äro de iakttagelser, som upptecknats af en engelsk filantrop, hvilken under en vistelse i Stockholm 1781, besökte stadens fängelser. Af hans uttalanden¹ kan man föreställa sig hurudant tillståndet därstädes ännu i nyare tider varit. — Häktena i Kastenhof och Stadshuset hade hvardera sex fängelserum. På det förra stället voro i ett rum 3 fångar och på det senare 5 fångar inspärrade. I det senare häktet saknade fångarna erforderlig tillgång till frisk luft, enär luftväxlingen i de flesta rummen skedde genom en liten öppning i dörren. Fyra rum voro mörka, smutsiga och fulla af stank; de två öfriga, som användes företrädesvis till sjukrum, voro ljusare. Vaktmästaren i bägge häktena sålde brännvin till fångarna. Hans rum var upptaget af sysslolöst folk, som höll på med drickande. — I häktet i Rådhuset

¹ The State of the Prisons in England and Wales with Preliminary Observations and an account of some Foreign Prisons and Hospitals. By John Howard. Warrington 1784.

voro rummen mycket orenliga och alla fönstren, utom ett, tillspikade. Fångarnas utseende förrådde vanvård och hård behandling. Två rum voro afsedda för dömda till vatten- och brödstraff. I ett af rummen voro inspärrade 2 personer. De föreföllo nästan uthungrade, ty till sitt uppehälle erhö de endast för 6 styfver bröd om dagen, och detta såldes till dem af en sniken vaktbetjäning. Fångarna tillätos icke att någon tid på dagen lämna de osunda lokalerna. — I Smedjegården voro rummen förlagda åt en gård, omgifven af ett högt plank. I ett af rummen, som var försedt med endast två britsar, vistades 3 män, af hvilka en var belastad med kedjor. På andra sidan om gården låg ett logementshus för kvinnor. I en lokal arbetade 5 kvinnliga fångar, dock var ingen af dem smidd i järn. I kyrkan fanns en sofplats, som begagnades af lifdömda fångar intill dess de skulle afrättas. Två dagar före afrättningen befriades de från sina bojor. — Rasp- och Spinnhuset på Långholmen hyste 180 personer, män, kvinnor och barn. Kvinnornas logement voro snygga, men männens smutsiga och stinkande. Yngre och äldre vistades tillsammans natt och dag. Kort sagdt, vid besöket i Korrektionshuset tydde såväl vaktbetjäningens uppträdande som fångarnas utseende på, att straffanstalten saknade god skötsel och tillsyn.

Ett grundfel vidlät dessutom hufvudstadens straffanstalter, de lydte under flera myndigheter. I dessa anstalter, med undantag af Smedjegården, där brottslingar i allmänhet inspärrades efter laga dom och ransakning, hölls en mängd lagöfverträdare i fängsligt förvar af poliskammaren, justitiekollegium, politikollegium och kommerskollegium. Där af kom det sig, att i samma fängelserum ofta kunde förvaras den itererade brottslingen och den ostraffade bettlaren — alldeles som i rikets öfriga fängelser. Men det hände också, såsom handlingar i Rådhuset bevisa, att en flock bettlare insattes i Rådhushäktet den ena dagen och utsläpptes dagen därpå utan att ens ha blifvit »examinerad». I Stadshushäktet åter kunde tiggare och lösdrifvare hållas inspärrade en ansenlig tid, förr än de ransakades eller erhö de sitt straff.

Politikollegium, som under århundraden var stadens fattigvårdsstyrelse, hade helt naturligt att omhändertaga det stora flertalet af tiggare och lösdrifvare, förnämligast alla, som icke förut varit straffade för brott. I otaliga fall sökte kollegium att befria staden från anträffade bettlare genom att förvisa dem till deras hemorter. Därest kollegium ansåg sig böra lämna hjälp utöfver ett tillfälligt understöd, öfversändes vanartiga barn till Barnhuset, åldringar och sjuklingar härbergerades i Danviks hospital, ostraffade arbetsföra män och kvinnor rekommenderades till industriidkare, som kunde vara villiga att använda deras arbetskraft. Slutligen, äfven då laga bestraffning uppenbarligen var påkallad, nöjde sig kollegium merendels med att till de anhållna framställa upprepade varningar och hotelser om bestraffningar och sände endast de oförbätterliga lagöfverträdarna till stadens fängelser eller till Tukthuset och Spinnhuset, då dessa kommit till stånd.

Såsom redan är sagdt, sammanslogs i slutet af 1700-talet Tukthuset med Rasp- och Spinnhuset. Sedan direktionen öfver allmänna fattigvården 1807 börjat sin verksamhet, öfvertog den i juni 1808 ledningen af tvångsarbetsanstalten, då benämnd Korrektionshuset, hvilken ansågs outhärlig,

för så vidt grundbestämmelsen i den nya fattigvårdsförordningen skulle vinna tillämpning, nämligen att »de fattige, som kunna, men icke vilja arbeta, utan heldre tigga, skola til arbete tvingas». Tyvärr skulle dock, enligt fattigvårdsstadgans föreskrifter,¹ i arbetsanstalten till korrektion mottagas »icke blott sådana fattige, som lyda under Fattigvården, utan jemväl både andre tiggare och werkelige förbrytare, som dit förwisas». Härvid fastställdes emellertid, såsom ordning och rättvisa kräfde: »at förbrytare skola wara aldeles afskiljde från dem, som dömmas til tvångsarbete för utöfwadt tiggeri eller andra mindre förseelser; at de förre aldrig få med de senare pläga något umgänge, hwarken på längre eller kortare tid; at könen ej få wistas tillsammans; at större förbrytare hållas från mindre». Andra äfvenledes beaktansvärda bestämmelser voro: »Arbetsföre personer skola efter deras förmåga arbeta wissa timmar om dagen. Således kan arbetstiden blifwa olika för olika personer; ty den hör rätta sig efter hwars och ens krafter. — Arbetet bör, så mycket möjligt är, utwidgas och utsträckas til flerehanda slag, på det, at de personer, som til correction förwisas, måtte efter fallenhet eller redan förwärfwad skickelighet, til nytta för Inrättningen kunna sysslosättas. — Den Arbetare med full arbetsförmåga, som igenom sit arbete förmår inbringa mer, än han kostar Inrättningen, äger at sjelf disponera öfwerskottet; dock icke förr än han frigifwes».

Såväl direktionen för allmänna fattigvården som polismyndigheten ägde att till Korrektionshuset döma tiggare, likväl med den inskränkning, att den af direktionen ådömda strafftiden icke borde utsträckas utöfver 4 månader. De allmänna straffbestämmelserna voro, att den, som tiggde, antingen han åtnjöt understöd af fattigvården eller icke, skulle plikta med arbete i Korrektionshuset, efter omständigheterna, första gången från 1 till 2 månader, andra gången från 2 till 4 månader och tredje gången från 6 månader till 1 år. Den, som oftare beträddes med tiggeri, straffades med arbete i Korrektionshuset dubbelt så lång tid som sista gången, då han blef pliktfälld. Direktionen dömde äfven till tvångsarbete fattigvårdens underhållstagare, vuxna eller barn, som gjorde sig skyldiga till andra förseelser än tiggeri, exempelvis dryckenskap, lättja och vanvård af barn, äfvenså minderåriga för uppstutsighet mot föräldrar, försummelse i skolgång m. m. Till Korrektionshuset borde dock icke sändas barn under 15 år annat än för upprepade förseelser eller svårare vanart.

Då Korrektionshuset, i enlighet med 1807 års stadga, ställdes under fattigvården, hade för denna straffanstalt uppförts flera rymliga byggnader något bortom den 1724 inköpta gamla mangården. Dessa byggnader bildade ett sammanhängande komplex, inom hvilket endast lämnats utrymme för en ganska trång gård. Af byggnaderna voro tvänne förnämligast afsedda till bostadslägenheter för bevakningspersonalen, och tvänne andra till logements- och arbetsrum för de internerade. Dessa bestodo af män, kvinnor och barn,

¹ Kongl. Maj:ts Nådiga Stadga om en Allmän Fattigvårds-Inrättning uti Stockholms Stad. Gifwen Högqvarteret Stralsund den 12 Augusti 1807. Art. V. Om försörjningen genom arbete i synnerhet, samt om Fattigvårdens Corrections-inrättning.

hvilka så mycket som möjligt skulle hållas åtskilda. Korrektionshuset kunde vid den tiden rymma omkring 200 hjon.

Genom påbyggnader, som fattigvården 1809 företog, utvidgades åtskilliga lokaler, förnämligast i ändamål att bereda rymligare sofrum och arbets-salar.¹ Nödvändigheten »att hålla de fängslade till sysselsättning och nyttiga yrken» föranledde därefter nya byggnadsföretag. I en af öfverståthållaren 1817 afgifven redogörelse² för »Krono Corrections och Arbetshuset å Långhålmen» framhålles särskildt de åtgärder, som för detta ändamål vidtagits. En del verkstäder voro inredda i mindre byggnader vid sidan af det östra logementshuset. Dit voro förlagda, förutom ett större kök, arbetslokaler för snickare, tunnbindare, vagnmakare, målare, bleck- och plåtslagare m. fl. Där fanns äfven en större smedja. I andra delar af anstalten bedrefvos skrädderi- och skomakeriarbeten, tillverkning af kläden och tyger, kardning, stickning och sömnad jämte andra arbeten. En yttre gård, tillhörande anstalten, användes för stenhuggeriarbeten, »som af sågo stadens behof och förskönande».

Korrektionshuset å Långholmen. Östra byggnaden.

Efter 1825 företogs åter en utvidgning af straffanstalten.³ Senare ha byggnaderna undergått ytterligare förändringar, med undantag af det östra logementshuset, som kvarstår i nästan oförändradt skick, hvarför en

¹ Allmänna Fattigvårdens Revisorers berättelse om detta Wårks räkenskaper och förvaltning åren 1808 och 1809, afgifven den 31 December 1810. I k. biblioteket.

² Berättelse om Allmänna Fattigvårdens i Stockholm tillstånd under de efter Inrättningens nya organisation 1812 nästförflutne år. Sammandragen i enlighet med den till Kongl. Maj:t i underdånighet öfverlemnade Redovisning och på Nådige Befallning till trycket befordrad 1818. Stockholm den 24 Maji 1817. I k. biblioteket.

³ Jfr Nils Lundequist, Stockholms Stads Historia, från stadens anläggning till närvarande tid, Sthlm 1829, D. 3, s. 211 ff.

